

Etkinlikler - Voyvoda Caddesi Toplantıları 2003-2004

Modernite'nin Hukuksal Olarak Oluşturulması

Huricihan İslamoğlu

Bugün burada yapmak istediğim son yıllarda üzerinde çalıştığım modernite, hukuk, piyasa ekonomisi, devlet konularını bir türlü özümsemek. Somut olarak bu konularla ilgili çalışmalarım 19. yüzyıl için Osmanlı, Çin, Avrupa bağlamında, 20. yüzyıl için Türkiye ve Rusya'ya ilişkin olarak yayımlanmış bulunmakta. Burada size bu çalışmaların dayandığı kavramsal çerçeveyi, bu çerçevenin hangi toplumsal ve siyasi kaygılardan kaynaklandığını kısaca özetleyeceğim.

Çıkış noktam şu: son yıllarda bize sunulan ve devlet /ekonomi , devlet /toplum karşıtlığı üzerine kurulmuş olan neo-liberal söylemin iddialarının aksine 19. yüzyıldan bu yana piyasa ekonomilerinin modern devlet ile özdeşleşen güç dengeleri ortamlarında oluşmuş olması. Yani, tarihsel olarak piyasa toplumlarının oluşumunu modern devlet ortamlarından, onların içerdikleri güç dengelerinden soyutlamak mümkün değil. Bu dengelerin özümseme ifade bulduğu kategorileri (örneğin, nüfuz, mülkiyet) içeren farklı yönetim pratikleri (yani, kurum ve kurallar) piyasa düzenini oluşturan siyasi alanları içermekte.

Sözünü ettiğim sadece Weberian bir kaygı, yani, sadece devletin kuralları, yaptırımlarıyla biçimlenen özel mülkiyetin ve onun yan kurumlarının (kontrat hukuku gibi) var olmaları için gerekli kesinliğin, öngörülebilirliğin, güvencenin sağlanmasından söz etmiyorum. Bugünlerde pek revaçta olan hukuk devleti, yani Rechtsstaat kavramı, devletin kural ve yaptırımlarının bu şekilde araçsal bir şekilde değerlendirilmesi anlamına geliyor. Hukuk devleti anlayışı toplumun veya ekonominin kural ve kurumlardan bağımsız olarak var olduğu varsayımından yola çıkarak 'üstyapıya', 'doğal' olarak var olduğu varsayılan 'alt yapının' işini kolaylaştırmak (facilitator) işlevi yüklüyor. (Buradaki ana varsayım ekonominin doğal ve evrensel kurallara göre hareket ettiği ve devlet yönetiminin buna olan katkısı sadece bu işlevi kolaylaştırma düzeyinde olmasıdır)

Bu 'işlevsel' olarak tanımlanabilecek hukuk devleti anlayışından farklı olarak burada constitutivist - oluşturucu bir yaklaşımın üzerinde durmak istiyorum. Öncelikle piyasa toplumunun, onun kurum ve aktörlerinin merkezi yönetimlerin hukuki ve idari pratikleri tarafından oluşturulduğunu savunuyorum. Bunu yaparken de Hegel, von Stein ve Bentham'ın düşüncelerinin işaret ettiği Sozialrechtstaat (social rights states) kavramından yola çıkıyorum. Bu oluşturucu (constitutive) perspektif devlet ve hukuku, toplum ve ekonominin dışında ve onların işleyişlerini kolaylaştıran işlevler çerçevesinde tanımlanmaz. Bu yaklaşım, ekonomi ve hukuk'un, toplum ve devlet'in iç içe olma niteliklerine işaret ederken yasa, kararname, idari mevzuat gibi yönetim biçimlerini farklı grupların çıkarlarının müzakere edildiği mücadele alanları olma niteliklerini vurgular.

Bugün bu oluşturucu yaklaşımdan yola çıkarak modernite'nin hukuksal olarak varedilme sürecinden söz etmek istiyorum. Buradaki ana varsayım toplumsal gerçekliğin kurgulanmış niteliği ve farklı dönemlerde değişen toplumsal/iktisadi güç ilişkileri çerçevesinde bu kurguların sürekli değiştiği ve dönüştüğüdür. Başlamadan birkaç tanım yapmak faydalı olabilir.

Önce modernite ile ne demek istendiği. Ben moderniteyi 18. ve 19.yüzyıldan itibaren toplumsal gerçekliği, toplumsal ilişkileri oluşturan kurum ve kuralların radikal bir dönüşüm süreci olarak tanımlıyorum. Yani, modernite güç dengelerinin dönüşmesi sonucunda ortaya çıkan radikal kurumsal dönüşümler zinciri. Belki de bir dönüşüm süreci olan moderniteyi diğer benzeri süreçlerinden ayıran bu sürecin bilinçli ve tanımlanmış amaçlara yönelik bir biçimde gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır. Tarihsel olarak, bu bilinçli dönüşüm süreci dünya çapında devletlerarası rekabet ortamında yaşanıp yaygınlaşmıştır.

İkinci olarak, devlet ile ne demek istediği. Dikkat etmişsinizdir şimdiye kadar öyle ulu orta devlet dememeye çalıştım: ya devlet ortamlarından ya da devlet yönetim biçimlerinden söz ettim. Benim anlayışıma göre devlet ortamı bir güç dengeleri ortamı, Gramscian anlamda hegemonik, yani, bir egemenlik ortamı. Bu dengeler sürekli olarak farklı kurum ve kurallardan meydana gelen alanlarda pekişmekte, oluşmakta. Yani, kurum ve kurallar, egemen grup veya grupların egemenlik ve egemen olmayanların varoluş mücadelesi verdikleri pazarlık alanları. Diğer taraftan, devlet gücü, bu mücadele ve pazarlıklar ortamı içinde toplumsal ilişkileri ve toplumsal hayatı düzenleyici kural ve kurumları oluşturabilme yeteneği özdeşleşmektedir. Tarihsel olarak, farklı güç ilişkileri ortamları, farklı yönetim biçimlerini, yani, yasal ve idari mekanizmaları içermiştir. Örneğin, modern devlet ortamı ile özdeşleşen genel nitelikteki yasa ve kurumlar, merkezi bürokrasinin gelir kaynakları üzerindeki mutlak hakkını vurgularken (ve de tüm grupları vergiye tabi kılarken) daha önce gelirler üzerinde hak iddia eden grupların (kilise, fermier, mültezim,vakıf) haklarını dışlıyordu. Bu grupların hakları daha önceki dönemde, padişah veya kral veya onların temsilcileri ile bu gruplar arasında anlaşmaları içeren tikel nitelikteki (farklı grupları muhattap alan) kurallarla ifade edilmekteydi. Örneğin, tikel kurallar vergiden muafiyetleri tanımlamaktaydılar.

Aynı zamanda modern devlet yönetimleri dışladıkları kesimleri toprak sahibi, kiracı, vatandaş gibi genel kategoriler çerçevesinde yeni hegemoniye katmaya çalışmışlardır. Örneğin 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda, merkezi bürokrasinin egemen olduğu hegemonik ortamda toprak farklı gelir kategorilerinden (yani, vakıf, mülk, miri toprakları olarak) bağımsız olarak üzerinde sadece kişisel mülkiyet hakları tanıyan miri, yani, devlet arazisi olarak tanımlanıyordu. (Burada mirinin anlamının değiştiğine işaret etmek gerekir. 19. yüzyılda miri giderek özel mülkiyeti mümkün kılan bir kategori olarak tanımlanıyordu) Kişisel mülkiyet hakkını sınırlayan öge ise merkezi idarenin vergi talebi idi. Diğer taraftan, toprakta özel mülkiyet ilişkilerinin merkezi bürokrasinin egemenliğini tanımlayan kategoriler doğrultusunda oluşması sancılı bir süreç olmuştur. Yasa ve idari yaptırımlarda farklı gruplar arasında cereyan eden müzakere ve çatışmaların izlerini taşıyor. Örneğin, 1858 arazi kanunnamesi böyle bir yasadır.

Özetle, burada amaçlanan amorf ve hantal bir devlet kavramından uzaklaşmak, devleti bir güç dengeleri alanı olarak tanımlayarak onun tarihselliğini vurgulamak. (Böylece belki de başımızda Democles'in kılıcı gibi duran hiç kurtulamadığımız farklı dönemlerde farklı güç dengelerini içermesine rağmen sanki hep aynı devletmiş gibi muamele gören Osmanlı devleti anlayışını sorgulayabiliriz. Farklı güç dengeleri ortamlarının farklı yönetim biçimlerini getirdiği anlayışı beraberinde, ezelden beri varmış gibi muamele gören Osmanlı merkezi yönetiminin bir modern devlet biçimi olduğu anlayışı getirebilir.

İkinci olarak, yönetim mekanizmalarının toplumsal bağlamlardan kopuk, sadece denetlemeye ve kontrol etmeye yönelik mekanizmalar olmadıklarına, siyasi alanlar olduklarına işaret etmek istiyorum. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Foucault'dan esinlenen yaklaşım (kanımca Foucault'yu ısrarla yanlış anlayarak) modern devletin yönetim pratiklerini siyasetten soyutlayarak onların denetleyici ve baskıcı niteliklerini vurgulamaktadır. Ben 1980'li ve 1990'lı yılların neo-liberal ve devlet karşıtı söylemleri ile örtüşen bu yaklaşıma katılmıyorum ve modern devlet yönetiminin uzlaştırıcı, farklı gruplar arasında hakemlik görevi yapmaya yönelik, mahkemesiyle, bürokrasisiyle çatışan çıkarlar arasında bir üçüncü taraf oluşturmasına dikkati çekeceğim. 20. yüzyılın sonunda devlet ortamını oluşturan güç dengelerinin değişmesi ve merkezi bürokrasinin egemenliğinin sona ermesiyle bu üçüncü tarafın giderek ortadan kalktığı görülüyor. 'Devletin' özelleşmesi ile yeni hegemonik ortamın kurum ve kuralları tarafından oluşturulan mücadele alanlarında uzlaşma gücünün üstün gelmesi anlamına geliyor. Örneğin, uzlaşma şirketleri (Alternative Dispute Resolution yöntemleri) Diğer taraftan, bu üçüncü taraf konumu 19. yüzyılın ikinci yarısında sosyal devlet ve daha sonraları refah devleti bağlamlarında dağıtıcı mantığa dayanan bir adalet anlayışına varmıştır.

Burada bir merkezi devlet apologiası söz konusu değil, sadece bu boyutun modern devletin temsil ettiği güç dengeleri ortamının ve onun pratikleri tarafından oluşturulan hegemonik yapının anlaşılması açısından yararlı olduğuna inanıyorum. Bu hegemonik yapının anlaşılması belki şimdi yeni bir hegemonyanın kurulma anında her zaman olduğundan daha da önemli. Nedenlerine değineceğim.

Tarihsel olarak kendini piyasa düzenini oluşturma konumunda bulan modern devlet yönetimleri, bu oluşturmaya ancak farklı çıkarları uzlaştırarak yapabilmişlerdir. (Burada vurgulanması gereken modern devlet yönetimi piyasa düzenini oluşturmak için, ortaya çıkmamıştır. Devletlerarası rekabet ortamı ve onun gereksinimleri sonucu ortaya çıkan askeri ve mali gücün merkezde toplanmasının ürünüdür.) Benthamcı faydacı mantık çerçevesinde formüle edilen 'en büyük sayıların en büyük mutluluğu' mantığı, (emek sermaye, ürün) piyasalarının oluşması ile gerçekleşen kapitalist üretimin sürebilmesi için bu üretimin semerelerinin dağıtılması gereğine işaret etmektedir. 19. yüzyılın ilk yarısı Avrupa'nın birçok bölgesinde bir sömürü ve çatışma ortamı mevcuttu. Bir yandan Fransa'da eski rejimin çökmesiyle monarşik mutlakiyetçi rejimlerin farklı grupları içermeye ve dirlik düzenlik kurabilme kabiliyetleri sorgulanıyordu. Öte yandan, hızla gelişen ticari ortam ve İngiltere'de sanayileşme büyük nüfusların yerlerinden olmasına yol açmıştı. Hızla toplumdaki yaşam örüntülerini, alışkanlıklarını altüst ediyor, eski düzende ekonomik faaliyetin uyması beklenen ahlak anlayışından giderek uzaklaşıyor, toplumlar bir kaosa sürükleniyorlardı. Hegel ve Marx'ın sivil toplumla özdeşleştirdikleri bu ortam, daha kurumları hegemonik güç dengeleri çerçevesinde oluşmamış bir proto-piyasa toplumu idi.

Kısacası, 19. yüzyılın başında Avrupa'da dünya ters yüz olmuş. Zamanın düşünürleri ki bunların arasında Marx'ı, Hegel'i, Bentham'ı, von Stein'i saymak mümkün, dikkatlerini proto-piyasa toplumunun haksızlıklarına yöneltmişlerdi. "Social question" veya toplumsal soru bu dönemin siyasi ve entelektüel gündemini oluşturuyordu. Bu haksızlıkların bir odağını mahkemeler oluşturuyordu. Örneğin, mahkemeler gerek Marx gerek de Proudhon için mülk sahiplerinin çıkarlarının korunup en büyük haksızlıkların gerçekleştiği alanlardır.

Toplumsal sorun karşısında farklı çözümler karşımıza çıkıyor. Hegel ve Bentham çözümü merkezi yönetim odaklı bir hegemonik düzenin oluşmasında görürken, Marx'ın sınıf mücadelesi olarak tanımladığı bu kaostan umduğu ise tüm güç ve yönetimden arınmış bir ortamın doğmasıdır. Bu da belki hayatın kendisinin bir inkarı, bir yadsınması.

1850'lili yıllardan itibaren ne sivil toplum ne de toplumsal sorun gündemdedir artık Merkezi yönetim odaklı yeni bir hegemonik düzen kurulmaktadır. Bentham'ın ve hatta Hegel'in öngördükleri dünya Marx'ın, Proudhon'un düşlerine galebe çalmıştır. Yeni düzeni oluşturan merkezi devlet pratiklerine bakıldığında (bu pratiklerden kanunları, düzenlemeleri kastediyorum) bunların farklı grupların çarpıştığı alanlar olduğunu görüyoruz. Bu anlamda bu pratikler ekonomi politığın var olduğu mekanlar olarak karşımıza çıkıyor.

Osmanlı örneği:

İdari yaptırımların ekonomi politikasına bir örnek olarak Osmanlı İmparatorluğunda 1858 Arazi Kanunnamesini alacağım. Burada Osmanlı devleti modern devlet miydi değil miydi tartışmasına girmeyeceğim. Evet, 19. yüzyılda Osmanlı devleti Avrupa'da devletlerarası rekabetin içinde, bu rekabetin zorlaması ile siyasi gücün merkezde toplanması sonucu ortaya çıkan modern bir devletti. Avrupa'da bulunan diğer modern devletler gibi Osmanlı da genişleyen ticari ortam ve devletlerarası rekabet ortamının iktisadi gelişme baskısı altında piyasa düzeninin oluşturulmasına yönelmiştir. 19.yüzyılda mevzuatın, merkezi yönetimin yaptırımlarının önemli bir kısmı toprakta özel mülkiyet, ticari muamele, şirketlerin tüzel kişiliklerinin tanımlanması gibi konuları üzerinde yoğunlaşmıştı. Oluşturucu pratikler anlamında, her modern devlet ortamında olduğu gibi Osmanlıda da devlet ekonominin içindedir, daha doğrusu onun düzenlemeleri (regulasyon), kanunları dışında bir ekonomi düşünülemez.

Şimdi burada savunmacı bir konum alıp Avrupa'da varsa biz de de vardı demek istemiyorum. Şunu vurgulamakta fayda var: 1880'li yıllara kadar Osmanlı'yı Avrupa dinamikleri dışında düşünmek anlamsız, bu dönemden sonra Balkanlardaki yenilgiler ve Batı Avrupa'nın emperyalist yönelişi bağlamlarında doğulaşmadan söz edilebilir. Diğer taraftan Batı'da sivil toplum, özel mülkiyet tarihsel ve esensial (kültür, Roma hukuku vs) olarak vardı, bizde yoktu gibi kendi kendinden nefret sendromlarının pek gerekmediği kanısındayım.

Diğer taraftan, Batı'da olduğu gibi Osmanlı'da ve Çin'de modern devlet ortamında biçimlenen pratikler, yani, yasa ve kurumlar mücadele alanlarını temsil etmiştir. Örneğin, özel mülkiyet her zaman mücadeleli, tartışmalı bir alan olmuştur. Osmanlı'da özel mülkiyetin hukuki ve idari oluşturulma sürecine bakıldığında bu sürecin Tanzimat'ın ilanından sonra yoğunlaştığını görüyoruz. 18. yüzyılın sonundan beri gelir kaynakları üzerinde merkezi yönetim ve diğer gruplar arasında ki mücadele, 1840'larda merkezi yönetimin kurumları içine taşınmış bulunuyordu. Bu kurumların başında eyalet meclisleri gelmekteydi. Eşraf ve ayandan (ki bunlar aynı zamanda mültezim de idiler) oluşan eyalet meclisleri ve meclislerden çıkan kararlar, bu grupların toprak üzerinde mutlak haklarını kurma yoluna gidiyorlardı. Dışlanan haklar arasında ise üreticinin kullanım hakkı ve merkezin vergi hakkı vardı. Yerel güç dengelerini içeren merkezi yönetim biçimleri olarak eyalet meclislerine bakıldığında kadınların önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Kadınlar bu meclislerin üyeleri olup bu meclislerin dışında da seri hücceti diye bilinen bir prosedür sayesinde içinde yer aldıkları güç ittifaklarını oluşturan grupların toprak üzerinde mutlak mülkiyet haklarını tanıyan belgeler veriyorlardı.

(Şimdi burada bir şeria / kanun ikilemi düşünmeyelim, güç dengeleri bağlamında şerri hükümlerin aracılığıyla belli grupların özel mülkiyet haklarının oluşturulması söz konusu; Arazi Kanunnamesi de islami hukuk (fıkıh) uhdedeleri ışığında bir toprak idaresine yönelik kuralları içeren ve miri topraklar üzerinde özel mülkiyetin oluşmasını sağlamıştır. Avrupa bağlamında sözünü ettiğim gibi mahkemelerle merkezi yönetim arasındaki Osmanlıda da görmek mümkün; bu gerilimin sonucu olarak merkezi yönetim, kadı mahkemelerini yerlerini giderek nizamiye mahkemelerine (ki bunlar bir dizi ihtisas mahkemesinde ibaretti) bırakmaya zorlanmışlardır. Bu özellikle ana gelir kaynağı olan toprak ile ilgili düzenlemeler söz konusu olduğunda geçerli idi. Bu girişimin ne kadar başarılı olduğu açık değil, öncelikle nizamiye mahkemelerinin sicillerine ulaşamıyoruz. İkincisi idare hakimlerin eğitilmesi uzun bir süre gerektirdiği için kadılar nizamiye mahkemelerinde de görev yapıyorlardı.

Herşeyden önce Arazi kanunnamesi merkezi yönetimin yerel olarak oluşturulan mülkiyet haklarına bir cevabıydı. Bu nedenle Arazi Kanunnamesi herşeyden önce siyasi bir yapıtıdır. Öncelikle Kanunname sadece miri topraklarda uygulanabiliyordu, vakıf ve mülk toprakları kanunnamenin kapsamı dışındaydı. Bu olgu toprak üzerinde cereyan eden yoğun mücadeleye işaret etmektedir; 1858'den itibaren merkezi devlet kanunnamenin içerdiği özel mülkiyet tanımını ve bu tanıma işlerlik kazandıran Kontrato nizamnamesini miri dışı topraklara yaygınlaştırmak için şiddetli bir mücadele içinde olmuştur. Sözünü ettiğim özel mülkiyet tanımına göre mülk sahibinin hakkını kısıtlayan tek öge merkezi yönetimin vergi talebidir. Burada dışlanan üreticinin kullanım hakları ve vakıf, mülk, iltizam hakları idi. Kullanım hakları çerçevesinde verilen mücadelenin izini Kanunnamenin metninde sürmek mümkün. Örneğin, kanunname bir yandan koşullu satış olgusunu (yani üreticinin borçlanma nedeniyle elden çıkarma zorunda kaldığı toprağın borç ödendikten sonra geri dönmesi) vurgularken diğer taraftan toprakların koşulsuz satılabilirliğini öngörmektedir. Çok ayrıntıya girmek istemiyorum, ilgilenenler 2000 yılında Harvard University Press'ten çıkan ve Roger Owen'ın derlediği ciltte yer alan makaleme bakabilirler.

Burada vurgulamak istediğim kanunnamenin bir idari pratik olarak bir mücadele alanı olma niteliği ve de bir idari pratik olarak farklı çıkarlar arasında aracı rolünü üstlenmiş olması.

Bu nitelikler kanunnamenin uygulanma süreçlerinde bariz bir şekilde görülmektedir. Örneğin, kanunnamenin yerel olarak uygulanması sonucu ortaya çıkan itilafların çözümü için kurulan komisyonlardan çıkan kararlar özel provizyonlar şeklinde yayınlanıp kanunnamenin genellik niteliğinden ayrılabilirdi. Bosna'da böyle bir uygulama sonucu eski mültezimlerin toprak üzerinde mutlak mülkiyeti tanınırken eskiden kullanım hakkına sahip olan yarıcılarının bu haklardan mahrum edildiği ancak kiracı statüleri tanıyan yarıcılarının kiracılık sürelerinin süresiz olarak tanımlandığı görülmektedir. Şimdi belki Bosna'da duruma 1890'larda bakıldığında pek bir şey değişmiş olmadığı söylenebilir. Halbuki ben çok şeyin değiştiğini söylüyorum. Öncelikle, kiracı statüsü üreticiyi tasarruf hakkı statüsünden daha sömürüye açık kılıyordu.

Diğer taraftan, toprak sahibi olarak tanımlanan eski mültezimler, merkezi iradesine tabi kınıyorlar ve vergilerden muaf ve vergi gelirleri üzerinde hak iddia ettikleri imtiyazlı konumlarını kaybediyorlardı. Ne kadar eskisi gibi hareket etseler vergi vermemekte direnseler toprakla ilgili her muamele, tüm ihtilaflar kanunnamenin kategorileri çevresinde cereyan ediyordu. İhtilafların bu terimler çerçevesinde tartışılması bir yandan merkezi yönetimin egemenliğine işaret ediyordu.

Belki daha da önemlisi bu tartışmalar ve onların içinde yer aldığı idari mekanizmalar, örneğin komisyon ortamları, merkezi yönetimin egemenliğinin sürmesini sağlayan güç dengelerinin (hegemoninin) sürekli olarak semiotik bir şekilde oluşmasını sağlamaktaydı. Burada ne demek istediğimi biraz daha açayım. Komisyon ortamlarına bakıldığında bunların tüm ilgili kesimleri içerdiklerini görüyoruz. Merkezi yönetimin memurları (Bosna durumunda bu memur, Cevdet Paşa idi), farklı kesimlerin çıkarlarını dağıtıcı (distributionist) bir mantık çerçevesinde çözmeye çalışıyorlardı. Süresiz kiracılık bu denli bir mantığın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İşte bu nedenlerle Arazi Kanunnamesi 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşan Osmanlı merkezi yönetiminin siyasi bir başarısıdır.

Son olarak, yukarıda ana çizgileri ile anlatmaya çalıştığım çerçevenin 1980 sonrası piyasa ortamlarının hukuki ve idari oluşturulma süreçleri için ne anlama geldiği konusunda bir kaç şey söylemek istiyorum.

Gayet banal bir saptamayla başlayayım. 1980'lerden bu yana dünya bir kez daha ters döndü. Sosyalist rejimlerin temsil ettiği kurumsal yapılar çökerken hem gelişmiş hem de az gelişmiş kapitalist piyasa ekonomisi ortamlarında radikal bir kurumsal dönüşüm sürecine girildi. Bu dönüşümün şiddeti üzerinde burada fazla konuşmam gerekmez; hepimiz bir tür bunun etkilerini kendi hayatlarımızda hissediyoruz.

Burada söylemek istediğim küresel piyasa düzeni olarak oluşturulan yeni piyasa düzeninin en belirleyici özelliği 19. yüzyıl piyasa düzeninin oluşmasında hayati bir yeri olan uzlaşma siyasetinin alanının bilinçli bir şekilde daraltılması. Kabaca söylemek gerekirse, merkezi devlet yönetimleri tarafından biçimlenen uzlaşma ortamlarında ana kaygı, refahı en çok sayıda kişi ve gruba yaymak iken yeni güç ortamlarında özel çıkarlara hizmet etmeye yönelik 'hikmeti kendinden menkul' kaygılara dönüşmüştür. Bu tür bir tikelcilik ucuz yıldızlı bir sivil toplum kavramı ile önümüze getirilmekte, bu sivil toplumu oluşturan ögeler uluslar ötesi şirketler, bu şirketlerle çalışan veya çalışabilme potansiyeli gösteren yerel sermaye, yerel ve ulus ötesi sermaye ile ilişkili sivil toplum kuruluşları ve küresel entellektüellerden oluşmaktadır.

En önemli nokta, sivil toplum mistifikasyonları, ekonominin siyasetle ilgisi olmadığına, onun teknik bir olgu olduğuna dair söylemlerin ardında yeni bir hegemonyanın kuruluyor olması. Küresel piyasa düzeninin savunucuları merkezi yönetimlerin tasfiyesini, daha doğrusu, teknik uzman komisyonlarına indirgenip siyasi içeriklerinden arınmasını öneriyor. Bu da 19. yüzyıldan beri süregelen ve merkezi yönetim pratiklerinde odaklanan siyaset alanlarının ortadan kalkması ve yönetimin siyasi bir yapıtı olan aracılık işlevinden vazgeçmesi demek oluyor. Yani, hukuk, yasal ve idari yapıtımlar bir siyaset alanı olmaktan çıkarılıp teknik alanlar olarak tanımlanmakta.

Ne var ki bu alanlar siyasi niteliklerini sürmekte ama bu siyasi olarak tanımlanmayan alanlar en geniş kitlenin çıkarlarını gözetmek ve farklı çıkarların uzlaştırılması yerine, daha dar bir güç ortamının çıkarlarını ön plana almayı yeğlemektedirler.

2002 Ocak ayında basına yeterince yansımayan mücadeleler sonucu TBMM den geçirilen Tütün Yasası bu siyasetin alanının daralması sürecine bir örnek oluşturmaktadır. Tütün Yasası, tütün ve tütün üretimini düzenlemeyi amaçlamakta bunu yaparken Karadeniz, Ege, Doğu Anadolu'da üretilen tütün üretimine son verilmesini amaçlamaktadır. Bu da halen Ege ve Karadeniz'de 600 bin civarında olan tütün üreticilerin iki yıl içinde 150 bine düşmesi anlamına geliyor. Şimdi bu yapıtımların gerekçesi olarak tasarruf politikaları çerçevesinde destek fiyatlarının kaldırılması gösterilmektedir. Tabii, bu yapıtımların sonucu tütün ithalatı için gidilecek ABD'de de tütün üreticisinin büyük devlet desteği aldığı göz ardı edilmekte ve Türkiye'deki üretici ABD'deki üretimin sürebilmesi için feda edilmektedir.

Tütün politikası çok entresan bir konu ise de beni burada ilgilendiren başka bir şey. Bazılarının haberi olabilir. Yasaya karşı ciddi bir toplumsal direniş oluştu. Kendisini tütün platformu olarak tanımlayan bu direniş hareketi ziraat mühendisleri odaları, tütün eksperleri odaları, üretici derneklerinden oluşuyordu.

Ne var ki yasanın tütün ile ilgili düzenlemelerin yapılması ve uygulanmasından sorumlu olarak oluşturduğu komisyonun üyeleri arasında Tütün platformunun temsilcileri dahil edilmemektedir. Komisyon'da temsil edilenler merkezi yönetim teknokratları, Tekel'i temsil eden iki üye Tekel özelleşince uluslar-ötesi şirket temsilcileri ile yer değiştirecekler. Diğer taraftan, yasa yine de bir mücadele alanı, üyeler merkezi yönetim tarafından atanıyor, komisyon üyeleri personel kanuna tabii ama komisyonun bağımsız bir bütçesi var. Burada komisyonun uzun dönemde bağımsız bir kuruluş olmasının işareti veriliyor.

Özetle, yasa mücadele alanı olma niteliğini korurken o mücadele alanına kimin dahil edilip edilmediği yeniden oluşmakta olan güç dengeleri ortamında belirlenmekte. Bu ortama her nedense yeni hegemoninin kurumları olarak sivil toplum kuruluşlarının pek saygın bir yerleri olmasına rağmen tütün platformu dahil edilmiyor. Bu da yeni hegemonik ortamda siyasetin alanının daralmakta olduğunu bir göstergesi gibi geliyor bana.

Burada vurgulamak istediğim boyut modern devlet ortamlarında siyasi meşruiyetin kaynağı olan uzlaştırıcı boyut. Bugün piyasa düzeni yeniden oluşturulurken bu gözden kaçmaktadır; tabii bu ufak bir ihmal meselesi değil. Görünürde çaba 'siyasetlessiz', 'devletsiz' bir piyasa düzeni oluşturmak. Fakat tarihsel olarak bunun böyle olmadığını biliyoruz ve bugünde IMF reçeteleri doğrultusunda oluşturulmaya çalışılan piyasa düzenlerinde de böyle olmadığını görüyoruz. IMF reçeteleri bize sadece merkezi yönetimin olmadığı bir siyaset sunmaktadır, hatta IMF'ye verilen niyet mektupları incelendiğinde yeni siyasetin aktörlerinin belirlendiği görülmektedir. Avam bir dilde ifade etmek gerekirse merkezi yönetim, sendikalar, mahkemeler out, kurullar, danışma ve uzlaştırma şirketleri in.